

Penentu keterlibatan nelayan pesisir pantai dalam aktiviti bukan pertanian di Kuala Kedah, Kedah

Ahmad Zubir Ibrahim¹, Abd.Rahim Anuar²

¹ Pusat Pengajian Kerajaan, Universiti Utara Malaysia, ² Pusat Pengajian Antarabangsa, Universiti Utara Malaysia

Correspondence: Ahmad Zubir Ibrahim (email: azubir@uum.edu.my)

Abstrak

Artikel ini bertujuan untuk mengkaji keterlibatan golongan nelayan di dalam aktiviti bukan pertanian. Kajian ini dilakukan di kalangan 200 orang nelayan pesisir pantai di Kuala Kedah, Kedah. Analisis data kajian ini menggunakan analisa logit. Hasil kajian mendapati bahawa ciri-ciri individu (umur, jantina, pendidikan dan pengalaman) dan ciri-ciri isi rumah (bilangan tanggungan, perbelanjaan ke atas pendapatan, pendapatan pasangan dan sumbangan anak-anak) memberi kesan secara langsung ke atas keterlibatan nelayan di dalam aktiviti bukan pertanian. Kajian ini juga turut mencadangkan pembangunan keusahawanan di komuniti nelayan sebagai usaha mempertingkatkan keterlibatan golongan ini dalam aktiviti bukan pertanian terutama dalam industri pemprosesan hasil laut.

Kata kunci: aktiviti bukan pertanian, ciri individu, ciri isi rumah, nelayan, pembangunan usahawan, pesisir pantai

Determinants of participation in non-agricultural activities among coastal fisherman in Kuala Kedah, Kedah

Abstract

This article aims to investigate the involvement of fishermen in non-agricultural activities. The study was conducted among 200 coastal fishermen in Kuala Kedah, Kedah. Data used in this study is obtained through the logit analysis. The study found that the characteristics of the individual (age, sex, education and experience) and household characteristics (number of household, income expenditure, spouse income and remittance) are directly affecting involvement fisherman in non-agricultural activities. The study also suggested the development of entrepreneurship in fishing communities as an effort in enhancing their involvement in non-agricultural activities especially in marine product processing industry.

Keywords: non-agricultural activities, individual characteristics, household characteristics, fisherman, entrepreneurship development, coastal areas

Pengenalan

Komuniti nelayan merupakan salah satu golongan yang mudah terancam apabila berhadapan dengan risiko di luar jangkaan seperti banjir dan kemarau. Komuniti ini terutama dalam negara membangun atau dunia ketiga selalu berhadapan dengan masalah keterpinggiran dalam arus pembangunan dan status ekonomi yang rendah. Situasi ini akan mewujudkan konflik dan rasa terpinggir di kalangan mereka.

Kemiskinan di kalangan nelayan khusus nelayan pesisir pantai tidak asing dan selalu dikaji oleh kebanyakan pengkaji terdahulu. Nelayan pesisir pantai merupakan nelayan tradisional yang beroperasi dalam jarak 5 batu nautika dari pantai dan menggunakan bot sampan (enjin dalam/sangkut) lesen A (Jabatan Perikanan, 2016). Golongan ini sinonim dengan taraf hidup dan taraf pendidikan yang rendah serta keterbatasan untuk mendapatkan kemudahan seperti sekolah, kesihatan dan jalan raya telah menyumbang kepada rangkaian isu kemiskinan yang berterusan kepada golongan ini. Kebanyakan para nelayan pesisir pantai bergantung sepenuhnya kepada hasil laut sebagai mata pencarian utama. Walaupun sektor perikanan telah mengalami perubahan besar dari segi teknologi dan jumlah pendaratan ikan, namun taraf ekonomi sebahagian besar komuniti nelayan di negara ini masih rendah secara relatifnya. Sehingga tahun 2008, seramai 9332 orang nelayan mempunyai pendapatan di bawah RM1500 sebulan (LKIM, 2009).

Berdasarkan purata pendapatan RM1692 sebulan (LKIM, 2009), komuniti nelayan masih lagi dibelenggu dengan masalah kemiskinan. Walaupun telah wujud peningkatan dalam pendapatan para nelayan melalui program dan aktiviti kerajaan, namun peningkatan ini tidak mencerminkan sosio-ekonomi komuniti nelayan telah berubah kepada kehidupan yang lebih selesa. Pada masa yang sama, kekurangan penglibatan dalam melakukan kerja sampingan dalam aktiviti bukan pertanian (*off-farm*) dan kekurangan pemilikan aset kehidupan turut menyulitkan lagi keadaan.

Terdapat kira-kira 21,020 orang nelayan di Malaysia dengan purata pendapatan RM1692 sebulan. Daripada jumlah tersebut, seramai 15,154 orang nelayan (72%) mempunyai pendapatan di bawah RM3000 sebulan (LKIM, 2009). Berdasarkan tingkat purata pendapatan nominal ini, komuniti nelayan berada di luar kategori kemiskinan atau di bawah golongan berpendapatan rendah dengan mengambilkira purata saiz isi rumah nasional 4.31 orang (Jabatan Statistik, 2010), pendapatan per kapita nelayan adalah kira-kira RM393 sebulan. Berdasarkan tingkat pendapatan per kapita, komuniti nelayan ini berada di dalam kelompok miskin tegar. Situasi ini akan lebih dirasakan oleh nelayan yang bergantung sepenuhnya kepada hasil penangkapan ikan sebagai sumber pendapatan utama mereka. Tambahan pula, kekurangan melakukan pekerjaan sampingan (*off-farm activities*) turut memberi kesan kepada penghidupan nelayan.

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (1998) mentakrifkan pendapatan bukan pertanian merujuk kepada sebarang bentuk aktiviti yang dilakukan oleh isi rumah yang berada di luar daripada aktiviti pertanian. Dalam erti kata yang lain, pendapatan bukan pertanian merupakan pendapatan sampingan yang perolehi melalui bayaran gaji atau upah yang diterima daripada pekerjaan bukan pertanian (Adam, 1993).

Berdasarkan kajian Laporan LKIM, (2009), hanya 5687 orang nelayan (27%) sahaja di seluruh Malaysia melakukan kerja sampingan dengan perolehan purata pendapatan RM250 sebulan. Ini bererti kira-kira 73% daripada punca pendapatan utama komuniti nelayan adalah daripada laut. Kegagalan untuk mencari sumber perkerjaan sampingan dalam aktiviti bukan pertanian akan mengakibatkan golongan nelayan terus berada dalam perangkap kemiskinan. Situasi ini makin terkesan apabila berlakunya peningkatan dalam kos input operasi menangkap ikan serta kos sara hidup berikutan kenaikan harga barang keperluan harian. Ini dibebani dengan pula dengan kekurangan pemilikan aset penghidupan iaitu aset manusia, aset fizikal, aset kewangan, aset semulajadi serta aset sosial di kalangan isi rumah nelayan. Situasi ini akan mengakibatkan komuniti nelayan terperangkap dalam lingkaran ganas kemiskinan yang membawa kepada eksternaliti sosial yang negatif. Lantaran itu, kertas kerja ini bertujuan untuk mengukur keterlibatan nelayan pesisir pantai dalam aktiviti bukan pertanian.

Ulasan Literatur

Ho (1979) dan Adam (1993; 2001) menjelaskan pendapatan bukan pertanian penting dalam mengurangkan kemiskinan dan ketaksamaan pendapatan di kalangan orang miskin. Hamza (2007) turut melihat pekerjaan bukan pertanian sebagai penyumbang kepada pengurangan ketaksamaan pendapatan di samping sebagai medium keselamatan ekonomi bagi sesetengah golongan yang tidak mempunyai keupayaan untuk terlibat di dalam sektor pertanian. Pada masa yang sama, pendapatan bukan pertanian

dan pendapatan bukan pekerjaan didapati mempunyai kesan yang besar dalam mengurangkan tahap kemiskinan berbanding dengan kadar kemiskinan.

Berikutan dengan pendapatan yang terhad dan tidak menentu, serta keinginan untuk mengubah taraf hidup yang lebih baik, kebarangkalian terdapat nelayan merasakan mereka perlu melakukan pekerjaan tambahan untuk menambah pendapatan mereka. Terdapat pelbagai aktiviti bukan pertanian untuk meningkatkan pendapatan di kalangan nelayan antaranya pemprosesan makanan laut, inapan desa (*homestay*) dan perusahaan aktiviti hiliran. Hanggblade et al. (2002) turut menjelaskan bahawa ekonomi bukan pertanian harus digalakkan kerana apabila ekonomi pertanian berkembang akan mendorong kepada peningkatan pendapatan dan peluang pekerjaan di luar bandar akan berlipat kali ganda. Dalam menentukan keterlibatan individu dalam aktiviti bukan pertanian, ciri individu dan isi rumah turut dipercayai memberi kesan secara langsung kepada keterlibatan individu dalam pekerjaan bukan pertanian.

Ciri individu seperti umur, jantina, pendidikan dan pengalaman merupakan antara faktor yang mendorong keterlibatan nelayan untuk terlibat di dalam aktiviti pendapatan bukan pertanian. Merujuk kepada faktor umur, nelayan muda dijangkakan akan terlibat dalam aktiviti bukan pertanian lebih tinggi berbanding nelayan yang telah berusia. Begitu juga dengan ciri jantina, di mana keterlibatan golongan lelaki dalam aktiviti bukan pertanian lebih tinggi berbanding dengan golongan wanita (Siti Hadijah & Roslan, 2010). Taraf pendidikan (Zhu & Luo, 2006; Hamza, 2007; Aikaeli, 2010; Ugbajah, 2011) juga turut mempengaruhi tahap keterlibatan golongan nelayan di dalam aktiviti bukan pertanian iaitu semakin tinggi pendidikan, semakin kurang keterlibatan dalam aktiviti bukan pertanian.

Ciri isi rumah seperti bilangan tanggungan, perbelanjaan ke atas pendapatan, pendapatan pasangan (suami/isteri) dan sumbangan anak-anak turut menentukan sejauh manakah keterlibatan nelayan di dalam aktiviti bukan pertanian. Nelayan yang mempunyai tanggungan isi rumah yang ramai mempunyai keberangkalian yang tinggi untuk terlibat dalam aktiviti bukan pertanian berbanding nelayan yang mempunyai isi rumah yang mempunyai tanggungan yang kecil (Zhu & Luo, 2006). Begitu juga dengan perbelanjaan ke atas pendapatan Ghafoor et al. (2010), dimana perbelanjaan yang tinggi dalam makan dan minum serta pendidikan akan mendorong nelayan untuk menambah pendapatan melalui pekerjaan sampingan. Pendapatan suami/isteri (Lass & Gempesaw, 1992; Mishra & Goodwi, 1997; Tokle & Huffman, 1997) turut memberi kesan kepada keterlibatan individu dalam aktiviti bukan pertanian. Semakin tinggi pendapatan pasangan suami/isteri akan mengurangkan keterlibatan dalam aktiviti bukan pertanian. Isi rumah yang menerima sumbangan anak-anak yang bekerja (Thieme, 2003; de Brauw & Rozelle, 2008) dan tidak tinggal bersama dijangkakan mempunyai kebarangkalian yang rendah untuk terlibat di dalam aktiviti luar pertanian. Situasi ini kurang memberi tekanan kepada ketua isi rumah untuk terlibat serta mencari pekerjaan sampingan bagi meningkatkan pendapatan. Jarak di antara rumah ke bandar juga turut mempengaruhi ketua isi rumah untuk terlibat di dalam aktiviti bukan pertanian (Siti Hadijah & Roslan, 2010). Jarak yang dekat dengan bandar akan membuka ruang dan peluang kepada ketua isi rumah untuk terlibat di dalam aktiviti bukan pertanian.

Oleh yang demikian, pengukuran hasil penghidupan populasi luar bandar di Malaysia yang merangkumi pendapatan bukan pertanian (*off-farm*), dilihat menjadi salah satu penyelesaian bagi golongan mudah terancam untuk memperoleh pendapatan dan sekaligus meningkatkan survival masa depan mereka. Seperti yang ditegaskan oleh sarjana-sarjana lain iaitu Reardon (1997); Bezabih et al. (2010), pekerjaan bukan pertanian sememangnya boleh menjadi sumber pendapatan alternatif untuk mereka. Bjornsen & Mishra (2012) dan Ogbanje et al. (2015) turut menegaskan bahawa pendapatan bukan pertanian mampu menyumbang kepada jumlah pendapatan isi rumah terutamanya golongan miskin di negara-negara membangun. Ho (1979), Adam (2001) dan Siti Hadijah & Roslan (2010) turut mengesahkan pendapatan bukan pertanian mampu mengurangkan kadar kemiskinan dan merapatkan jurang pendapatan secara drastik disamping meningkatkan kecukupan isi rumah (Babatunde, 2013).

Metodologi dan kawasan kajian

Kajian ini dilakukan di perkampungan nelayan di Kuala Kedah, Kedah dan hampir 11 kilometer dari bahagian barat Bandaraya Alor Setar (Rajah 1). Kajian ini menggunakan data primari melalui soal selidik. Seramai 200 orang nelayan di Kuala Kedah, Kedah telah dipilih secara rawak bagi tujuan tersebut.

Rajah 1. Lokasi kawasan kajian

Secara spesifiknya, kaedah kajian menggunakan analisis model logit. Bagi menganggarkan keputusan pilihan nelayan melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian, model dua pilihan yang berasaskan kaedah penganggaran kebolehdajian maksimum digunakan. Pembolehubah bersandar patung (*dummy*) 0 dan 1 digunakan. Nilai 0 bagi nelayan yang tidak terlibat dengan aktiviti bukan pertanian manakala nilai 1 bagi nelayan yang terlibat dengan aktiviti bukan pertanian (Greene, 2000; Wooldridge, 2002; Roslan & Siti Hadijah, 2011a). Model logit digunakan dalam penganggaran kebarangkalian melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian dengan spesifikasi berikut:

Spesifikasi pembolehubah Latent:

$$Y_i^* = \beta X_i + \mu_i (1)$$

Di mana:

$Y_i = 1$ (ada melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian) jika $Y_i^* > 0$

$Y_i = 0$ (tidak melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian) jika $Y_i^* < 0$

μ_i = ralat rawak

β = parameter yang dianggarkan

X_i = vektor pembolehubah bebas

Berdasarkan andaian ralat rawak μ_i adalah tertabur secara logistik, maka pengukuran kebarangkalian memilih samada untuk melibatkan diri atau tidak $Pr(Y_i = 1)$, untuk individu ke i , bergantung kepada vektor ciri-ciri individu (I), ciri-ciri isi rumah (S), dan ciri-ciri kawasan tempat tinggal (T) seperti berikut:

$$Pr(Y_i = 1) = \beta_0 + \beta_1 I + \beta_2 S + \beta_3 T + \mu_i \dots \dots \dots (2)$$

Di mana: $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ adalah parameter yang dianggarkan, μ_i ralat rawak I, S, dan T adalah pembolehubah bebas seperti yang telah diterangkan dan diringkaskan di dalam Jadual 1.

Persamaan (2) digunakan untuk melihat hasil keterlibatan dalam aktiviti bukan pertanian secara umum di mana kita boleh mengetahui samada 'ada' atau 'tiada' melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian. Tanda (*sign*) parameter adalah mencukupi untuk menentukan sama ada pembolehubah bebas itu mempunyai kesan positif atau negatif ke atas pembolehubah bersandar (Wolldridge, 2002; Roslan & Siti Hadijah, 2011a)

Jadual 1. Pembolehubah keterlibatan nelayan pesisir pantai dalam aktiviti bukan pertanian

Pembolehubah	Definisi	Jangkaan
	Pembolehubah bersandar	
Aktiviti bukan pertanian	(Binary) Penglibatan dalam aktiviti bukan pertanian Ya=1, Tidak= 0	
	Pembolehubah bersandar	
<i>Ciri-ciri individu</i>		
X1= Umur	(Berterusan) Umur KIR	+
X2= Jantina	(Dami) Lelaki =0, Perempuan = 1	-
X3= Pendidikan	(Dami) 0=Tahap pendidikan sekolah rendah 1= Tahap pendidikan sekolah menengah	-
X4= Pengalaman	(Berterusan) Jumlah tahun terlibat dalam pekerjaan sebagai nelayan	-
X5= Bilangan tanggungan	(Berterusan) Bilangan tanggungan KIR	+
<i>Ciri-ciri isi rumah</i>		
X6= Perbelanjaan pendapatan	(Berterusan) Perbelanjaan pendapatan sebulan	+
X7= Pendapatan pasangan	(Berterusan) Pendapatan suami/isteri sebulan	-
X8= sumbangan daripada anak-anak	(Dami) 0= Tidak terima sumbangan daripada anak-anak, 1= Menerima sumbangan daripada anak-anak	-
<i>Ciri-ciri kawasan tempat tinggal</i>		
X9= Jarak ke bandar	(Berterusan) Jarak antara kediaman KIR dengan bandar berhampiran	-

Hasil kajian dan perbincangan

Jadual 2 menunjukkan hasil analisis model logit berkenaan penentu keterlibatan nelayan pesisir pantai dalam aktiviti bukan pertanian di Kuala Kedah, Kedah.

Jadual 2. Analisis Model Logit

Pembolehubah	Koofisien	Standard Error	t-ratios	Aras signifikan
Costant	1.670	1.005	2.764	0.096*
<i>Ciri individu</i>				
X1= Umur	0.005	0.014	0.12	0.723
X2= Jantina	-0.765	0.455	2.823	0.093*
X3= Pendidikan	-0.489	0.247	3.906	0.048**

X4= Pengalaman <i>Ciri isi rumah</i>	-0.060	0.018	11.709	0.001***
X5= Bilangan tanggungan	0.251	0.084	8.895	0.003***
X6= Perbelanjaan pendapatan	1.512	0.616	6.022	0.014***
X7= Pendapatan pasangan	-0.765	0.456	2.817	0.093*
X8= Sumbangan anak-anak <i>Ciri kawasan tempat tinggal</i>	-1.088	0.573	3.608	0.057**
X9= Jarak ke bandar	0.136	0.405	0.113	0.736
<hr/>				
2 log likelihood 232.061	Aras signifikan: ***p<0.01; **p<0.05; *p<0.1			
Cox& Snell R Square, 0.202				
Nagelkerke R Square, 0.269				

Ciri-ciri individu

Hasil kajian mendapati faktor umur (X1) mempunyai hubungan positif dengan kebarangkalian keterlibatan petani dalam aktiviti bukan pertanian. Ini bermakna semakin tinggi umur seseorang nelayan itu maka semakin tinggi kebarangkalian mereka untuk menyertai aktiviti bukan pertanian. Namun begitu, hubungan ini adalah tidak signifikan. Faktor jantina (X2) juga menunjukkan nilai yang signifikan pada aras keertian 10% dalam menentukan keterlibatan petani dalam aktiviti bukan pertanian. Dapatan kajian ini, menjelaskan sekiranya nelayan itu adalah perempuan, kebarangkalian untuk melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian adalah lebih rendah berbanding lelaki. Keadaan ini didorong rasa tanggungjawab oleh golongan lelaki atau bapa untuk menyara keperluan anak-anak dan tanggungan yang lain. Tahap pendidikan (X3) juga turut memberi kesan ke atas keterlibatan nelayan dalam aktiviti bukan pertanian. Hasil kajian turut mendapati tahap pendidikan berhubung secara negatif dan signifikan pada aras 5 peratus. Pengalaman (X4) juga merupakan salah faktor yang memberi kesan kepada pemilihan aktiviti bukan pertanian di kalangan nelayan. Hasil kajian menjelaskan bahawa wujud hubungan negatif dan signifikan di antara tempoh pengalaman dengan pemilihan aktiviti bukan pertanian (Jadual 2).

Ciri-ciri isi rumah

Tanggungan ketua isi rumah (KIR) (X5), bermaksud sesiapa sahaja yang masih menjadi tanggungan KIR yang tinggal serumah dengan KIR termasuklah anak-anak yang masih perlu ditanggung, ibubapa KIR dan termasuklah diri KIR itu sendiri. Ini bermakna semakin tinggi tanggungan ketua keluarga itu maka semakin tinggilah kecenderungannya untuk menambahkan sumber pendapatannya dengan melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian. Keputusan penganggaran menunjukkan pembolehubah ini mempunyai hubungan positif dan signifikan. Keputusan kajian ini sama seperti jangkaan awal kajian dan dapatan kajian oleh penyelidik sebelum ini (Jadual 2).

Kos hidup yang semakin meningkat turut memberi kesan kepada faktor keterlibatan nelayan dalam aktiviti bukan pertanian. Hasil kajian mendapati bahawa wujud hubungan positif dan signifikan diantara perbelanjaan pendapatan (X6) dan keterlibatan di dalam aktiviti bukan pertanian dikalangan nelayan. Pendapatan pasangan KIR (X7) dikalangan nelayan juga turut memberi kesan kepada keterlibatan aktiviti bukan pertanian. Hasil kajian mendapati terdapat hubungan negatif dan signifikan di antara pendapatan pasangan dengan penglibatan di dalam aktiviti bukan pertanian. Perkara ini menjelaskan bahawa kekurangan pendapatan pasangan akan mengakibatkan penglibatan KIR di kalangan nelayan untuk terlibat dalam aktiviti pertanian. Sumbangan dari anak-anak (X8) kepada KIR turut memberi kesan kepada pemilihan aktiviti bukan pertanian. Hubungan faktor sumbangan dari anak-anak ini dengan kebarangkalian untuk KIR melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian adalah negatif. Ini bermaksud semakin kurang sumber sumbangan dari anak-anak kepada KIR, akan meningkatkan kebarangkalian KIR itu untuk melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian (Jadual 2).

Ciri-ciri kawasan tempat tinggal

Keputusan analisis logistik menunjukkan jarak dari rumah ke bandar (km) (X9) adalah tidak signifikan secara statistik (Jadual 2). Ini bermakna, pengaruh jarak letakan bandar dengan kediaman responden bukanlah faktor yang mempengaruhi kebarangkalian keputusan KIR untuk melibatkan diri dalam aktiviti bukan pertanian.

Kesimpulan

Berdasarkan kepada kajian yang dijalankan, jelaskan menunjukkan bahawa ciri-ciri individu dan isi rumah memberi tekanan secara langsung kepada keterlibatan nelayan di dalam aktiviti bukan pertanian. Peningkatan kos sara hidup melalui peningkatan perbelanjaan secara tidak langsung turut menggalakkan penglibatan nelayan dalam meningkatkan pendapatan sampingan. Kebanyakan nelayan didalam kajian ini merupakan isi rumah yang mempunyai pendapatan di bawah RM3000. Dalam ertikata yang lain, mereka ini merupakan golongan B40 yang bergantung sepenuhnya kepada hasil penangkapan ikan sebagai pendapatan utama. Perkara utama perlu diberikan bagaimanakah untuk meningkatkan keterlibatan golongan ini turut terlibat di dalam aktiviti bukan pertanian. Melalui peningkatan penyertaan nelayan di dalam aktiviti ini secara langsung dapat mengurangkan kadar kemiskinan. Lantaran itu, kajian ini mencadangkan beberapa pendekatan yang boleh dipertimbangkan untuk meningkatkan penyertaan nelayan dalam aktiviti bukan pertanian antaranya:

Membangunkan perusahaan berasaskan komuniti dan sosial

Satu pendekatan sistematik perlu diperkenalkan bagi menubuhkan perusahaan komuniti dan sosial berasaskan model koperasi di kawasan penempatan nelayan seperti pemprosesan aktiviti hiliran. Infrastruktur dan kemudahan yang bersesuaian perlu disediakan di samping latihan pengurusan kepimpinan untuk membina keupayaan dan kemampuan perusahaan ini. Suruhanjaya Koperasi Malaysia (SKM) dilihat sebagai platform terbaik untuk menggerakkan aktiviti ini. Melalui perusahaan ini akan menumpukan aktiviti yang memanfaatkan kelebihan dan keunikan budaya mereka seperti kraftangan, produk berasaskan hutan, ekopelancongan dan inapan keluarga. Golongan belia dipenempatan nelayan digalakkan untuk mengambil bahagian dalam program khusus untuk menarik penglibatan masyarakat setempat. Syarikat berkepentingan kerajaan (GLC) dan syarikat pelaburan berkaitan Kerajaan (GLIC) perlu bekerjasama dengan pihak berkuasa tempatan, wilayah dan pembangunan koridor berkaitan untuk membangunkan keupayaan dan menyediakan peluang perniagaan bagi perusahaan komuniti ini (Malaysia, 2011).

Meningkatkan sokongan bersepadu kepada usahawan

Persekitaran sosioekonomi di kawasan penempatan nelayan yang sesuai akan mewujudkan aktiviti keusahawanan setempat dalam usaha menggalakkan keusahawanan luar bandar. Program orientasi keusahawanan akan menumpukan usaha merangsang bakat usahawan dan pertumbuhan syarikat milik penduduk tempatan. Proses ini adalah penting dalam mewujudkan pekerjaan dan menambah nilai ekonomi luar bandar di samping mengekalkan sumber yang terhad dalam kalangan masyarakat setempat. Langkah ini perlu diteruskan supaya dalam jangka panjang, budaya keusahawanan dapat dipupuk dalam kalangan masyarakat luar bandar. Kerjasama agensi yang menyediakan program sokongan keusahawanan kepada usahawan mikro, kecil dan sederhana di bandar dan luar bandar seperti SME Corp, TEKUN Nasional dan Amanah Ikhtiar Malaysia (AIM) perlu diperkukuh bagi menyediakan bantuan secara bersepadu dan mengurangkan pertindihan aktiviti.

Pada masa yang sama, inisiatif memperkukuhkan akses pembiayaan, latihan keusahawanan, penyediaan perkhidmatan nasihat dan premis perniagaan perlu dipertingkatkan. Perkara ini perlu diberi

perhatian bagi membolehkan mobilisasi belia di luar bandar untuk bekerja dan menyertai aktiviti keusahawanan serta mengurangkan migrasi belia ke bandar dan mengoptimumkan penggunaan sumber.

Menggalakkan pelaburan di kawasan luar bandar

Sektor swasta, terutamanya syarikat multinasional (MNC) dan syarikat besar tempatan, digalakkan untuk menempatkan premis perniagaan atau kilang mereka dan luar bandar. Galakan ini bertujuan untuk menyediakan peluang pekerjaan yang lebih baik, terutamanya pekerjaan bergaji tinggi. Pelaburan di luar bandar secara langsung akan memanfaatkan sumber asli tempatan. Bagi menggalakkan penyertaan pelaburan di kawasan luar bandar ini, insentif seperti potongan cukai berganda dan pelepasan cukai perlu dipertingkatkan.

Infrastruktur dan kemudahan asas perlu disediakan bagi menyokong perniagaan dan mengurangkan kos menjalankan perniagaan. Di luar bandar, kemudahan bersepadu seperti perkhidmatan perbankan, pos dan pemasaran di pusat pembangunan luar bandar, perlu dipelengkapkan. Pada masa yang sama, insentif kewangan dan bukan kewangan sedia ada perlu diperluaskan untuk menggalakkan aliran masuk pelaburan dan pewujudan pekerjaan di luar bandar. Syarikat tempatan dan luar negara yang besar, perlu digalakkan untuk melabur di luar bandar dan mengambil peluang memanfaatkan sumber asli tempatan, sekaligus menyediakan peluang pekerjaan kepada isi rumah B40 serta menarik dan mengekalkan tenaga kerja di luar bandar (Malaysia, 2011).

Penghargaan

Penulis merakam jutaan terima kasih kepada Universiti Utara Malaysia kerana telah membiayai kajian ini di bawah Geran Universiti bertajuk Menggerakkan transformasi nelayan menerusi inovasi berterusan: pekan maritim pemangkin kepada pendapatan bukan pertanian dikalangan komuniti nelayan (Kod S/O: 13341).

Rujukan

- Adam RH (1993) Non-farm income and inequality in rural Pakistan. *The Pakistan Development Review*. 32(4), 1187-1198.
- Adam RH (2001) Nonfarm income, inequality and poverty in rural Egypt and Jordan [Cited 12 March 2011]. Available from: www.wds.worldbank.org.
- Aikaeli J (2010) *Determinants of rural income in Tanzania: An empirical approach*. Research report 10/4. Research on Poverty Alleviation (REPOA).
- Babatunde R (2013) On-farm and off-farm works: Complement or substitute? Evidence from rural Nigeria. International Conference of the African Association of Agricultural Economists Hammamet, Tunisia, 22-25 September.
- Bezabih M, Gebreegziabher Z, Grebremedhin L, Kohlin G (2010) *Participation in off-farm employment, rainfall patterns and rate of time preferences*. Environment for Development Paper Series.
- Bjornsen HM, Mishra AK (2012) *Off-farm employment and farming efficiency in modern agriculture: A dynamic panel analysis*. Agricultural and Applied Economics Association's joint annual meeting, pp 31. Washington.
- de Brauw A, Giles J (2008) *Migrant opportunity and the educational attainment of youth in rural China*. Policy Research Working Paper 4526, Washington DC, The World Bank.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (1998) [Cited 20 Jun 2010]. Available from: www.fao.org.

- Ghafoor A, Hussain M, Naseer K, Ishaque M, Baloch MH (2010) Factors affecting income and saving of small farming households in sargodha district of the Punjab, Pakistan. *Pak. J. Agri., Agril. Engg., Vet. Sci.*, **26**(2), 27-35.
- Greene WH (2000) *Econometric Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall International, Inc.
- Hamza R (2007). *Non agricultural rural activities preliminary results from selected area of Syria*, Working paper 28, National Agricultural Policy Center (NAPC). March.
- Haggblade S (2006) *Rural non-farm dynamic*. Food and Agriculture Organization, Rome.
- Ho S (1979) Decentralized industrialization and rural development: Evidence from Taiwan. *Economic Development and Cultural Change* **28**(1), 77-96.
- Jabatan Perikanan Malaysia (2016) Prosedur dan zon-zon perikanan [Cited 24 November 2016] Available from: <https://www.dof.gov.my>.
- Jabatan Statistik Malaysia (2010). [Cited 24 November 2016] Available from: <https://www.statistics.gov.my>.
- Lass D, Gempe saw C (1992) The supply of off-farm labor: A random coefficient approach. *American Journal of Agricultural Economics* **74**, 400-408.
- Lembaga Kemajuan Ikan Malaysia (LKIM) (2009) *Banci Sendi 2007/2008 (sosio ekonomi, nelayan dan isi rumah)*. Lembaga Kemajuan Ikan Malaysia, Kuala Lumpur.
- Malaysia (2011) *Rancangan Malaysia kesebelas*. Jabatan Perdana Menteri, Putrajaya.
- Mishra A, and B Goodwin (1997) Farm income variability and the supply of off-farm labor. *American Journal of Agricultural Economics* **79**, 880-887.
- Ogbanje EC, Chidebelu SAND, Nweze NJ (2015) An evaluation of off farm work and household income among small-scale farmers in North Central Nigeria. *Journal of Agriculture and Sustainability* **7**(2), 227-244.
- Reardon T (1997) Using evidence of household income diversification to inform study of the rural non-farm labor market in Africa. *World Development* **25**, 735-747.
- Roslan Abd Hakim, Siti Hadijah Che Mat (2011) Non-farm activities and time to exit poverty: A case study in Kedah, Malaysia. *World Review of Business Research* **1**, 113-124.
- Roslan Abd Hakim, Siti Hadijah (2011) Determinants of farmers's participation in off-farm employment: A case study in Kedah Darul Aman, Malaysia. *Asian Journal of Agriculture and Rural Development* **1**(2), 27-37.
- Siti Hadijah Che Mat, Roslan Abdul Hakim (2010) Kesan pendapatan bukan pertanian ke atas kemiskinan: Kajian kes petani di Kedah. *Jurnal Ekonomi Malaysia* **44**, 101-107.
- Thieme S (2003) *Savings and credit association and remittances: The case of far west nepalese labour migrants in Delhi, India*. Working Paper 39, Employment Sector, International Labour Office, Geneva.
- Tokle J, Huffman W (1991) Local economic conditions and wage labor decisions of farm and rural non-farm couples. *American Journal of Agricultural Economics* **73**, 652-670.
- Ugbajah MO (2011) Gender analysis of structure and effects of access to financial services among rural farmers in Anambra State, Nigeria. *Journal Agricultural Sciences* **2**(2), 107-111.
- Wooldridge JM (2002) *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. The MIT Press, Massachusetts.
- Zhu N, Luo X (2006) *Nonfarm activity and rural income inequality: A case study of two provinces in China*. World Bank Policy Research Working Paper 3811, January.